

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในชนบทเป็นเกษตรกรประกอบอาชีพทำนาทำไร่เป็นอาชีพหลัก ในอดีตที่ผ่านมาเกษตรกรสามารถผลิตข้าว พืชผล หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่นสำหรับใช้บริโภคในครัวเรือนได้อย่างเพียงพอ ไม่เกิดความเดือดร้อนเท่าใดนัก และยังมีผลผลิตบางส่วนเหลือใช้สามารถนำไปขายทำรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวได้ นอกจากนี้ผลผลิตทางการเกษตรในภาพรวมของประเทศยังสามารถส่งไปขายต่างประเทศ นำเงินตราเข้าประเทศได้ปีละจำนวนไม่น้อย

ในระยะต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยเน้นให้ความสำคัญในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่งเสริมการผลิตเพื่อส่งออก มีโรงงานต่าง ๆ เกิดขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจให้ทันต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศเพื่อนบ้าน ผลจากนโยบายดังกล่าวได้กระทบต่อประชาชนที่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม เนื่องจากประชาชนบางส่วนละทิ้งอาชีพการเกษตรเข้าไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ในช่วงนั้นโรงงานอุตสาหกรรมและสถานบริการต่าง ๆ ได้ขยายตัวมากขึ้น ที่ดินมีราคาสูงขึ้น เกษตรกรจำนวนมากได้ขายที่ดินทำกินของตนเพื่อนำเงินไปใช้จ่ายให้ได้มาซึ่งวัตถุตามสมัยนิยม การดำรงชีวิตของคนในยุคนี้จึงมีลักษณะฟุ่มเฟือยและยึดถือความเป็นวัตถุนิยมการดำเนินงานในภาคธุรกิจเกิดความคล่องตัว มีการลงทุนด้านต่าง ๆ มากขึ้น ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในระดับที่น่าพอใจ

เมื่อกลับไปพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางภาคเกษตรกรรมได้พบว่า พื้นที่ทำการเกษตรมีจำนวนลดน้อยลงตามลำดับ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ผู้ประกอบการได้นำไปใช้ในด้านอุตสาหกรรมและด้านที่อยู่อาศัยมากขึ้น นอกจากนี้พื้นที่ทางการเกษตรจะ

ลดลงแล้วพื้นที่บางแห่งยังได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดมลภาวะ เช่น น้ำเสีย ดินเสื่อมคุณภาพ เกิดปัญหาต่อระบบการผลิตของเกษตรกรเป็นอย่างมาก ทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว เกษตรกรมีฐานะยากจนมากขึ้น แม้รัฐบาลจะทุ่มเทงบประมาณมหาศาลเพื่อแก้ไขปัญหาอาชีพของเกษตรกรในชนบทก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้หมดสิ้นไปได้

จากสภาพการณ์ดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าวิถีชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพอิสระมีที่ดินเป็นของตนเอง สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพากันได้ในชนบทเช่นในอดีตกลับเป็นแบบตัวใครตัวมัน การดำรงชีวิตในครอบครัวต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น เงินจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนดำรงชีวิตประจำวันได้ด้วยความราบรื่น ระบบเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันจึงต้องพึ่งการใช้จ่ายเงินเป็นประการสำคัญ

ในช่วงปี 2540 เป็นต้นมา ภายหลังจากรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงอัตราแลกเปลี่ยนเป็นเงินบาทลอยตัว ประเทศไทยและหลาย ๆ ประเทศได้ประสบวิกฤตทางเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป ทั้งในระดับประเทศและขยายไปทั่วทุกภูมิภาคของโลก สถานประกอบการและสถาบันการเงินหลายแห่งถูกระงับกิจการ ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปลดการปล่อยสินเชื่อ ทำให้ขาดสภาพคล่องในระบบการเงิน ผู้ประกอบการธุรกิจต่าง ๆ เกิดภาวะล้มละลาย โรงงานอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจหยุดประกอบกิจการ มีการลดการจ้างงานโดยทั่วไป ปัจจุบันได้มีผู้ถูกเลิกจ้างทั่วประเทศประมาณ 2,000,000 คน (กรมการจัดหางาน, 2541) ผู้ใช้แรงงานที่เคยมาจากภาคเกษตรกรรมที่ถูกเลิกจ้างได้เดินทางกลับภูมิลำเนาในชนบทได้ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน และขาดรายได้ในการดำรงชีวิตได้ส่งผลให้เกิดความยากจนมากขึ้นซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาสังคมประเภทต่าง ๆ ตามมาได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาบ้า ปัญหาโสเภณี และปัญหาอื่น ๆ

จากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้ช่วยกันแก้ไข และกอบกู้ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจหลายอย่าง อาทิ การรณรงค์ให้ประชาชนมีการใช้จ่ายอย่างประหยัดและพยายามเพิ่มผลผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทั่วไปแล้วในระดับหมู่บ้านและ

ครอบครัวของเกษตรกรจะมีปัจจัยพื้นฐานด้านการผลิตอยู่บ้าง เช่น ที่ดิน แรงงาน และทรัพยากรประเภทวัตถุดิบทางการเกษตรซึ่งถ้ารู้จักช่วยตนเอง และพึ่งตนเองโดยไม่ต้องใช้ปัจจัยภายนอก และสามารถเลือกอาชีพที่เหมาะสมตามสภาพความเป็นอยู่ก็จะทำให้การดำรงชีพในครอบครัวและชุมชนมีความสุขได้ตามอัตภาพ ไม่เกิดความเดือดร้อนแต่ประการใด ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า

“...การจะเป็นเช่นนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกินและมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอฟึงกับตัวเอง...”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ 4 ธันวาคม 2540 ไม่ได้หมายความว่าให้ทุกครอบครัวไปผลิตอาหารและทอผ้าให้ตัวเองและครอบครัว แต่หมายถึง การแลกเปลี่ยนซื้อขายกันได้ ในที่ไม่ห่างไกลกันนักและไม่เสียค่าขนส่งมาก ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคจะมีความสุขร่วมกัน ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมดแม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะสามารถที่จะอยู่ได้ (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2541)

จากกระแสพระราชดำรัส ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงรัฐบาลและกระทรวงมหาดไทย จึงได้มีนโยบายและยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองในปี 2541 และได้ให้ความหมายไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง การประกอบสัมมาชีพของชาวบ้านที่เน้นการร่วมมือกันในรูปกลุ่มกิจกรรมการเกษตรต่อเนื่องในระดับครอบครัวเพื่อพอกินพอใช้ จากนั้นกิจกรรมลักษณะกลุ่มอาจขยายตัวสู่ระดับชุมชนและสู่ภูมิภาคในอนาคตได้ โดยมีกลยุทธ์ 5 ประการ (กระทรวงมหาดไทย, 2540) คือ

1. ยึดครอบครัวและชุมชนในชนบทและ/หรือในภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก
2. ใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อรวมกลุ่มประชาชน
3. ส่งเสริมให้มีและสร้างข้อมูลเครือข่ายองค์กรชุมชน
4. ส่งเสริมระบบการตลาดของชุมชน
5. ส่งเสริมระบบประชาคมระดับอำเภอ

ยุทธศาสตร์ของเศรษฐกิจชุมชนนั้น เน้นดำเนินการในเรื่องของการยึดครอบครัว และกลุ่มโดยใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและเสริมสร้างให้มีการแลกเปลี่ยนสื่อสารข้อมูล ในกลุ่มต่าง ๆ เท่านั้น ยังไม่ได้ครอบคลุมกลยุทธ์ทั้งหมด ทั้งนี้โดยเน้นความหมายใน ขอบเขตที่ยังไม่ขยายถึงระดับชุมชนทั้งหมดหรือภูมิภาค (มงคล ด้านธานินทร์, 2541) ซึ่งกิจกรรมอาชีพที่เกษตรกรในแต่ละชุมชน สามารถทำได้ในลักษณะของการพึ่งตนเอง นั้น มีอยู่หลายประเภท แต่ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาวิจัยว่า กิจกรรมอาชีพใดที่ ควรจะเป็นกิจกรรมอาชีพที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ดีเหมาะสมสอดคล้องกับ วิถีชีวิตของเกษตรกร

ดังนั้น การศึกษาหาแนวทางการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสม สำหรับเกษตรกร เพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถฝ่าภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรและพัฒนาสังคมให้ดียิ่งขึ้น

1.2 ความสำคัญของปัญหา

จากสภาพปัญหาภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นและได้ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของเกษตรกรในชนบท ดังได้กล่าวแล้วนั้น แม้รัฐบาลจะพยายามหาแนวทาง แก้ไขก็ไม่สามารถช่วยเหลือประชาชนในระดับหมู่บ้านต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงและบรรเทา เบาบางลงไปได้อย่างหมดสิ้น จังหวัดขอนแก่นซึ่งถือว่าเป็นเมืองหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งการปกครองออกเป็น 20 อำเภอ 5 กิ่งอำเภอ มีประชากรทั้งสิ้น 1,692,684 คน เป็นชาย 852,155 คน เป็นหญิง 840,529 คน ได้ประสบปัญหานี้เช่นกันโดยมีผู้ถูกเลิกจ้างจำนวน 4,993 คน และมีผู้ว่างงานในพื้นที่จำนวน 14,572 คน (ทิพวรรณ จันทรชนะ, 2541) หากปล่อยให้เกิดสภาพเช่นนี้ต่อไปก็จะทำให้ปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ยากแก่การแก้ไข ดังนั้นการส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเอง ในการดำรงชีวิต จึงเป็นเรื่องที่สำคัญถ้าหากประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ก็จะทำให้ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สังคมระดับครอบครัวมีความอบอุ่น ส่งผลให้สังคมโดยรวมเกิดความเข้มแข็งและมีพลังที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นของตนเองให้มีความมั่นคงในระดับประเทศโดยส่วนรวมต่อไป ในทางตรงกันข้ามหากประชาชนไม่รู้จัก

การพึ่งตนเอง ไม่รู้จักการจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยังต้องพึ่งพาทรัพยากรและการช่วยเหลือจากที่อื่นอยู่ต่อไป ก็จะทำให้เกิดปัญหาความขาดแคลน เมื่อไม่สามารถหาทรัพยากรจากที่อื่นมาตอบสนองความต้องการได้

ดังนั้น ความจำเป็นในการส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเอง โดยเน้นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ บนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการผนึกกำลังของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น

1.3 สาเหตุของปัญหา

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรเป็นรายบุคคล (Individual discussion) และอภิปรายกลุ่ม (Group discussion) และอภิปรายการประกอบอาชีพของเกษตรกรในหมู่บ้านพบว่า การที่เกษตรกรในหมู่บ้าน ไม่สามารถประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองได้มีสาเหตุมาจากหลายประการ ได้แก่

1. สาเหตุเกี่ยวกับเกษตรกร

- ขาดความรู้ความเข้าใจในการประกอบอาชีพ
- ขาดทักษะในอาชีพเฉพาะด้าน
- ขาดความเชื่อมั่นในการเลือกอาชีพ
- ไม่สนใจทำงานเป็นกลุ่ม
- ขาดความกระตือรือร้น

2. สาเหตุเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต

- ขาดเงินทุน
- ที่ดินทำกินไม่เพียงพอ
- ขาดวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบในการผลิต

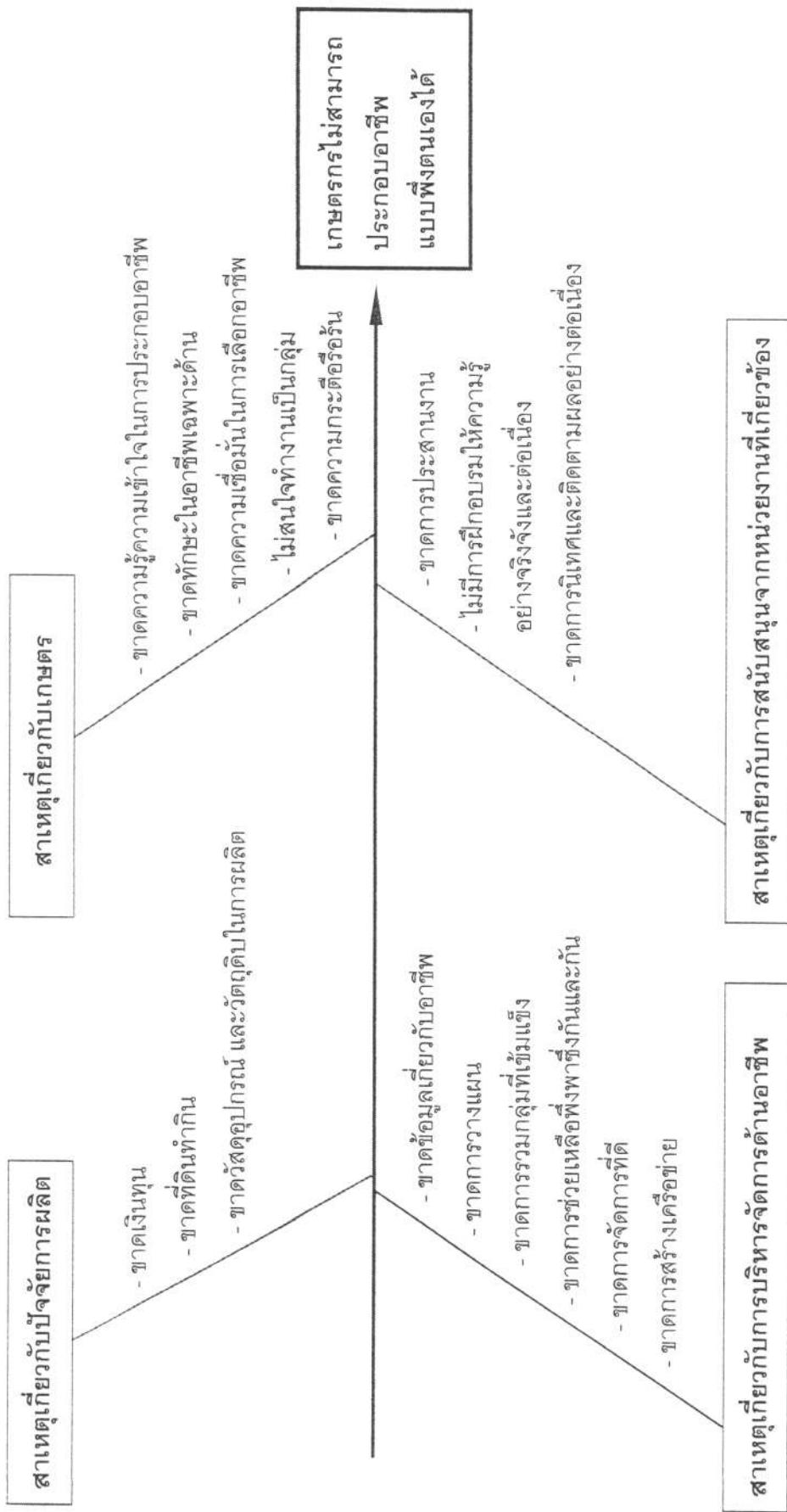
3. สาเหตุเกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านอาชีพ

- ขาดข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ
- ขาดการวางแผน
- ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง
- ขาดการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน
- ขาดการสร้างเครือข่าย
- ขาดการจัดการที่ดี

4. สาเหตุเกี่ยวกับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ขาดการประสานงาน
- ไม่มีการฝึกอบรมให้ความรู้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง
- ขาดการนิเทศติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

สาเหตุของปัญหาดังกล่าว แสดงเป็นแผนภูมิแกงปลาได้ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 ปัญหาและสาเหตุของปัญหาเกษตรกรไม่สามารถประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองได้

1.4 จุดมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุ

เพื่อให้ได้แนวทางการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสมสำหรับนำไปปรับใช้ในชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในแต่ละพื้นที่

1.5 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการในการประกอบอาชีพของเกษตรกร
2. เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสมกับเกษตรกร

1.6 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการประกอบอาชีพการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสมกับเกษตรกร โดยวิธีการที่ผู้วิจัยออกแบบเพื่อทำการทดลองเชิงปฏิบัติการขึ้นในหมู่บ้านเหล่าใหญ่ ตำบลนาข่า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบสภาพปัญหาและความต้องการในการประกอบอาชีพของเกษตรกร
2. ทำให้ทราบลักษณะการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสมกับเกษตรกร
3. ได้แนวทางการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองที่เหมาะสมเพื่อนำไปปรับใช้ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ต่อไป

1.8 นิยามศัพท์ในการวิจัย

การพึ่งตนเอง หมายถึง สภาพที่ประชาชนสามารถตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิต ได้ด้วยตนเอง มีความมั่นใจ เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง มีความรับผิดชอบ ต่อตนเอง และสังคม สามารถร่วมมือกับผู้อื่นในการแก้ปัญหาของตนเอง และชุมชนในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน โดยที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามควรแก่อัตภาพ ภายใต้ กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม และวัฒนธรรม

การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเอง หมายถึง การประกอบอาชีพที่มีลักษณะ เป็นการผลิตให้พออยู่พอกินถ้าเหลือบริโภคนก็จะนำไปขายเพื่อเพิ่มพูนรายได้ในครัวเรือน

ไม่เน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ไม่เน้นการลงทุนด้วยปัจจัยการผลิตจากภายนอก
มุ่งการใช้แรงงานและปัจจัยการผลิตภายในครัวเรือนหรือชุมชนเป็นสำคัญ

เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร และมีรายได้จากการ
เกษตรเป็นรายได้หลัก

ปลูกผักปลอดสารพิษ หมายถึง การปลูกผักที่ไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น เช่น
ปลูกผักหอม มะเขือเทศ ผักกาด ผักบุ้ง ฯลฯ

ไก่อู่พื้นเมือง หมายถึง ไก่ที่อยู่ที่มีสายสัมพันธ์มาจากชุมชน หมู่บ้าน

การพัฒนาคุณภาพผ้าพื้นเมือง หมายถึง การปรับปรุงวิธีการผลิตทั้งผ้าไหม
และผ้าฝ้าย เพื่อให้มีคุณภาพดีสีไม่ตก ลวดลายตามสมัยนิยม มีความคงทน อยู่ตัว
ไม่ยับง่าย

การแปรรูปเกษตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบให้เพิ่มมูลค่าและการ
ใช้ประโยชน์ได้สูงขึ้น

พ่อค้าในหมู่บ้าน หมายถึง ผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านเหล่านี้ และรับซื้อผลผลิต
ในหมู่บ้าน

พ่อค้าคนกลาง หมายถึง ผู้ที่อยู่นอกหมู่บ้าน และมาซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน